

Buitengewoon Leren Zaanstreek

Evaluatie van een onderwijszorgarrangement op Landgoed Spijkerboor voor leerlingen die uit het onderwijs dreigen te vallen

Samenwerkingsverband
Primair Onderwijs Zaanstreek

**LAND
ZIJDE**

**BUITEN
GEWOON
LEREN**
Zaanstreek

gemeente Zaanstad
ZNSTD

Dr. Ir. Jan Hassink, Wageningen Research
Em. Prof. Dr. Jan Willem Veerman, Radboud Universiteit

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
Onderzoeksvragen	p. 4
Opzet van het onderzoek	p. 4
Resultaten	p. 5
Deelnemers	
Uitkomsten vragenlijsten	
Uitkomsten interviews	
Reflectie	
Samenvatting en conclusie	p. 16
Beantwoording van de vraagstellingen	
Enkele algemene conclusies	
Aanbevelingen	

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Zaanstreek, Stichting Landzijde en de gemeenten Zaanstad, Oostzaan en Wormerland

© Wageningen University & Research, Wageningen, maart 2024

Inleiding

In augustus 2022 ging de pilot Buitengewoon Leren Zaanstreek op Landgoed Spijkerboor van start. Buitengewoon leren (in het vervolg BGL) is een onderwijszorgconcept van de stichting Landzijde waarbij op een aantal zorgboerderijen een combinatie van onderwijs en zorg wordt aangeboden¹. Veelal gaat het om kinderen in de basisschoolleeftijd, die om wat voor reden dan ook niet meer naar school gaan, vaak lange tijd thuiszitten en voor wie de toekomst weinig perspectief biedt. De boerderij biedt mogelijkheden om kinderen in een groene, niet-schoolse omgeving onderwijs en zorg te bieden met het doel ze weer terug te laten keren naar onderwijs. In overleg met de samenwerkingsverbanden voor passend onderwijs in de regio en de betrokken gemeenten volgen momenteel kleine groepen leerlingen op een viertal onderwijszorgboerderijen van Landzijde onderwijs, waaronder Landgoed Spijkerboor. Bij het onderwijs op deze boerderij zijn het Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Zaanstreek en de gemeenten Zaanstad, Oostzaan en Wormerland betrokken.

Landgoed Spijkerboor is een kleinschalige zorgboerderij aan de rand van een weidevogelgebied². Ook het aantal dieren is kleinschalig en wordt vooral hobbymatig gehouden. Er zijn ongeveer 40 schapen, een koe, een varken, paarden en kippen. Naast de BGL-leerlingen zijn er ook andere (jong)volwassen cliënten met een uiteenlopende achtergrond, onder andere mensen met autisme. Zij helpen mee bij het verzorgen van deze dieren. Ook worden ze betrokken bij het broedseizoen van de weidevogels en alles wat daarbij komt kijken.

BGL Spijkerboor is opgezet op initiatief van de beide coördinatoren van het Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Zaanstreek. Zij zagen op de 62 reguliere basisscholen van de onder hen vallende schoolbesturen regelmatig leerlingen korte of langere periodes van thuiszitten. In de periode 2019-2023 steeg dit aantal van 25 naar 62³. Een aantal van hen heeft dusdanige complexe persoonlijke problematiek, vaak in combinatie met een ontregelde thuissituatie, dat verwijzing naar het speciaal onderwijs weinig succesvol lijkt. Een kleinschalige opvang in een niet-schoolse groene omgeving zou de moeite van het proberen waard zijn om deze kinderen weer aan het leren te krijgen en naar een vorm van onderwijs te laten gaan. Uit de bestaande contacten met Landzijde bleek dat dit zeker kansen zou kunnen bieden.

De gemeenten Zaanstad, Oostzaan en Wormerland zagen mogelijkheden om met dit initiatief iets aan de thuiszittersproblematiek te doen en waren bereid dit voor twee jaar financieel te ondersteunen als een pilot met NPO gelden die door het rijk beschikbaar zijn gesteld. Dit is iets meer dan een derde deel van het benodigde budget, waarvan het Samenwerkingsverband samen met de schoolbesturen het leeuwendeel voor haar rekening neemt en ook Landzijde een bijdrage levert. Met de gemeente Oostzaan en Wormerland is afgesproken dat zij betalen wanneer er een kind uit hun gemeente gebruik maakt van dit arrangement. De gemeente Zaanstad brengt dit dan in rekening.

Alvorens tot meer structurele financiering te besluiten zou daarna een evaluatie moeten plaatsvinden. Via Landzijde werd contact gezocht met dr. Jan Hassink van Wageningen University & Research die op dat moment projectleider was van een door NRO gefinancierd landelijk onderzoek naar onderwijszorgboerderijen⁴, hiervan is inmiddels een eindrapport verschenen⁵. Samen met

¹ <https://www.landzijde.nl/initiatieven/buiten-gewoon-leren/>

² <https://www.landzijde.nl/zorgboerderijen/landgoed-spijkerboor/>

³ Gegevens van SWV Zaan Primair, het gaat om kinderen die langer dan 4 weken niet naar school zijn gegaan.

⁴ <https://www.nwo.nl/projecten/40520630102>

⁵ Te downloaden van: <https://research.wur.nl/en/publications/iedereen-binnenboord-door-de-inzet-van-de-groene-leeromgeving-ond>

emeritushoogleraar Jan Willem Veerman, voorheen Radboud Universiteit, ook betrokken bij het landelijke project, werd de evaluatie van de Spijkerboorpijlot opgezet en uitgevoerd. De voorliggende rapportage doet hier verslag van.

Onderzoeksvragen

In overleg met de onderzoekers formuleerden de gemeenten, het Samenwerkingsverband en Landzijde de volgende onderzoeksvragen die zowel over proces als inhoud van BGL Spijkerboor handelden:

1. Hoe wordt de samenwerking tussen de partners en de samenwerkingsstructuur ervaren. Wat levert het op en wat zijn de leerpunten
2. Hoe loopt de toeleiding naar Spijkerboor? In een Stroomschema is een uitgebreide screening vooraf ontwikkeld. Wat zijn de ervaringen hiermee? Zijn er obstakels?
3. Leidt dit ook tot succesvolle plaatsingen?
 - a. Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de geplaatste kinderen?
 - b. Hoe ziet hun ontwikkeling tijdens het verblijf bij Spijkerboor eruit?
 - c. Wat werkt voor hen bij Spijkerboor?
 - d. Wat zijn de scholen van herkomst en naar welke scholen worden ze na vertrek verwezen?
 - e. Hoe is inzet van jeugdhulp voor, tijdens en na de periode bij Spijkerboor?
 - f. Handhaven leerlingen zich in het onderwijs na terugkeer naar school?
4. Kinderen gaan direct na plaatsing in BGL Spijkerboor één moment per week (terug) naar de school van herkomst om de binding met de school levend te houden. Dit kan in de praktijk ook gewoon een uurtje spelen op het speelplein betekenen. Dit wordt de symbiose-tijd genoemd. Houdt dit de binding met de school in stand en vergemakkelijkt of versnelt dit de terugkeer van het kind naar school?
5. Er wordt bij Spijkerboor gewerkt met een leerkracht en een leerkracht-ondersteuner op een groep van 8 kinderen. Wat betekent deze bezetting en groepsgrootte voor het succes van BGL (vergelijk met andere BGL-pilots van 1 leerkracht op max 4 kinderen) of zijn er geen verschillen?
6. Zijn er qua doelgroep vergelijkingen te trekken met het landelijke onderzoek?

Opzet van het onderzoek

Voor het onderzoek zijn gegevens verzameld over het proces en inhoud van het BGL-traject. Hierbij werden vragenlijsten en interviews als onderzoeksmiddelen gebruikt.

Met de vragenlijsten zijn gegevens verzameld van leerlingen die in de periode 30 augustus 2022 tot en met 22 januari 2024 aan een BGL-traject bij Spijkerboor begonnen. Hierbij stond de inhoud centraal. De vragenlijsten zijn dezelfde als in het eerdergenoemde landelijk onderzoek. Hiermee werd bij aanvang, tussentijds en na afloop van het boerderijtraject de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen gemeten en werden gegevens verzameld over de school- en hulpverleningsgeschiedenis alsook over enkele demografische kenmerken van kind en gezin. Hierdoor konden de gegevens van de vier kinderen van Spijkerboor die ook aan het landelijk onderzoek deelnamen benut worden en aangevuld worden met latere metingen (het landelijk onderzoek stopte in juli 2023). De gegevens van na het landelijke onderzoek ingestroomde kinderen konden hieraan toegevoegd worden, zij het dat van hen alleen een beginmeting beschikbaar was. De lijsten werden ingevuld door de ouders en de leerkrachten.

De interviews werden gehouden met enkele sleutelfiguren van het Samenwerkingsverband, Landzijde en de gemeente Zaandam. Hierbij kwamen zowel de inhoud als het proces van BGL aan de orde. Hierbij is ook specifiek gekeken naar het Stroomschema voor de toeleiding van leerlingen. Van het Samenwerkingsverband werden de twee coördinatoren geïnterviewd en drie orthopedagogen betrokken bij het proces van aanmelding, begeleiding en beëindiging van het BGL-traject. Van de gemeente werden twee adviseurs uitvoeringsgebied jeugd geïnterviewd. Van Landzijde werden de zorgcoördinator en projectleider Buiten Gewoon Leren geïnterviewd. Tenslotte werden de beide leerkrachten en de onderwijsassistent geïnterviewd. De interviews vonden in groepjes plaats en werden gehouden door de twee onderzoekers.

Resultaten

Deelnemers

In de periode 30 augustus 2022 t/m 5 februari 2024 stroomden 10 kinderen in bij Spijkerboor. Het gaat om 8 jongens en 2 meisjes, gemiddeld 9 jaar oud (range 7-11 jaar). Van deze kinderen zijn er na de zomervakantie 2023 3 uitgestroomd. Van de 7 blijvers komt 1 kind één dag in de week naar Spijkerboor (de overige dagen gaat dit kind naar de school van herkomst), de overige 6 kinderen komen voltijds (4 dagen per week van 8.30 tot 14.00).

Uitkomsten vragenlijsten

De ouders van 2 kinderen wilden niet deelnemen aan het onderzoek. Van de 8 kinderen van wie de ouders wel meededen, zijn voor het laatst ingestroomde kind door de leerkrachten nog geen vragenlijsten ingevuld, omdat zij deze pas na een observatieperiode van 2 maanden invullen. Zodoende waren er voor 7 kinderen vragenlijsten ingevuld door ouders én leerkrachten.

Aanmeldingsgegevens

Alle 8 kinderen van wie we gegevens hebben zijn in Nederland geboren. Het betreft 7 jongens en 1 meisje, gemiddeld 9 jaar oud (range 7-11 jaar). Vijf kinderen wonen in een gezin met beide ouders, 1 kind woont bij een alleenstaande moeder, 2 kinderen wonen bij hun grootouder(s). Zeven kinderen worden vanuit het regulier basisonderwijs aangemeld, 1 vanuit het speciaal onderwijs. Voor de school van aanmelding bezochten 2 kinderen nog een andere school, 1 kind bezocht 3 scholen.

Bij alle 8 kinderen was er voor aanmelding sprake van een periode van thuiszitten. Bij 4 kinderen volgens de gebruikelijke definitie van meer dan 4 weken schoolverzuim zonder geldige reden, de lengte hiervan varieerde van 2 tot 19 maanden (2 kinderen zaten 2 periodes thuis, de lengte is samengenomen), 3 kinderen zat deels thuis met een aangepast lesrooster en 1 kind zat wel thuis maar ontbraken verdere gegevens hierover.

Van de 8 kinderen ontvangen er 2 bij de start op Spijkerboor geen jeugdhulp, deze is echter wel in voorbereiding, eentje staat er op de wachtlijst van het jeugdteam en SGGZ, bij de ander is het jeugdteam net opgestart. Bij de overige 6 is er sprake van:

- Ambulante hulpverlening individueel/ouderbegeleiding door zzp coach
- Pleegzorg Levvel, diagnostiek Levvel, Jeugdteam
- Bij Leren aan de Zaan en start diagnostiek bij bijLink
- Gezinsbegeleiding, betrokkenheid Altra en Bureau Chinski
- De Regenboog start diagnostiek
- Psycholoog

Bij 4 kinderen was er ook al eerder sprake van jeugdhulp, te weten:

- SGGZ (Youz) traumabehandeling
- Pleegzorg Levvel, Kabouterhuis, Jeugdteam
- Altra/Educe
- Jeugdteam, Psygro enkel diagnostiek zonder behandeling, Caroliens kindtherapie

Bij 7 van de 8 kinderen was er tijdens de Spijkerboorperiode ook sprake van jeugdhulp, te weten:

- Ambulante hulpverlening individueel/ouderbegeleiding door zzp coach
- Levvel behandeling IGT-K (trauma), jeugdteam, pleegzorg
- Bij Leren aan de Zaan en bij bijLink voor diagnostiek en ambulante psycho-educatie
- Traumabehandeling en psycho-educatie door Chinski
- Start SGGZ, betrokkenheid Jeugdteam
- De Regenboog afronding diagnostiek en start behandeling
- Start met CoHond en ouderbegeleiding: parallel ouderschap wordt opgestart, Jeugdteam betrokken

Jeugdhulp na afloop is alleen bekend van de 3 kinderen die vertrokken zijn bij Spijkerboor, allen ontvangen jeugdhulp, te weten:

- Ambulante hulpverlening individueel/ouderbegeleiding door zzp coach
- Gezinsbegeleiding
- Traumabehandeling en psycho-educatie door Chinski

Bij 1 van de 8 kinderen was sprake van een ondertoezichtstelling (ots), bij 1 kind wordt een “betrokkenheid” vermeld, bij de overige 6 was er geen sprake van een justitiële maatregel.

Als reden van aanmelding gaven 6 van de 8 ouders op een vragenlijst de volgende redenen:

- Zat al twee jaar thuis. Naar aanleiding van een traumatische ervaring op school voelde hij zich niet meer veilig. Hij vertoonde agressief, onvoorspelbaar en teruggetrokken gedrag. De school was handelingsverlegen en kon hem geen onderwijs meer bieden. Hij heeft een hoog IQ en leert makkelijk. Het onderwijsniveau op de sbo scholen is te laag voor hem. Daarbij zijn de klassen te groot en kunnen ze niet voldoen aan zijn zorgbehoeftes.
- Na jarenlange strubbelingen op school konden ze hem geen onderwijs meer bieden.
- Kan niet meekomen op de gewone basisschool.
- Hij is thuis komen te zitten van school, liep daar helemaal vast. Hebben nog niet de juiste hulp gevonden. Is aangemeld bij Yoep voor onderzoek.
- hem tot rust laten komen op de zorgboerderij, zodat hij uiteindelijk weer terug naar zijn normale school kan.
- Doordat hij een thuiszitter is.

Gegevens over de gezinssituatie

Gegevens over de gezinssituatie werden aangeleverd door ouders van 7 kinderen. In 6 van de 7 gezinnen is de biologische moeder aanwezig, in 1 gezin een alleenstaande pleegmoeder (oma). In 5 van de 7 gezinnen is de biologische vader aanwezig, in geval van de alleenstaande pleegmoeder is hij afwezig, verder is er nog een alleenstaande moeder, waarbij wel sprake is van co-ouderschap.

Zes van de 7 moeders hebben een opleiding van minimaal havo/vwo/mbo (hieronder ook de pleegmoeder) Bij 3 moeders werd dit gevolgd door een hbo of universitaire opleiding. Alle vijf de aanwezige vaders hebben minimaal een havo/vwo/mbo-opleiding, in 2 gevallen gevolgd door een hbo of universitaire opleiding. Alle aanwezige vaders en moeders zijn werkzaam.

Cognitieve problemen

Middels een vragenlijst werden leerkrachten gevraagd een inschatting te geven van de intelligentie van kinderen (mogelijk is een IQ bekend), hun niveau van de basisvaardigheden op technisch lezen, begrijpend lezen, spellen en rekenen (mogelijk via toets-scores) en de mate waarin ze in hun ontwikkeling belemmerd worden door tekorten in de executieve functies⁶. Deze tekorten vormen niet alleen een belemmering voor het leren van de basisvaardigheden, maar liggen ook ten grondslag aan problemen in het sociaal-emotioneel functioneren.

Alle 7 kinderen voor wie door de leerkrachten vragenlijsten zijn ingevuld hebben een normale intelligentie. Vier kinderen zijn wat betreft de basisvaardigheden gemiddeld genomen op niveau (gezien hun leeftijd), 2 kinderen hebben een grote achterstand (leerrendement < 67%)⁷, van 1 kind ontbreken hierover gegevens. Alle 7 kinderen worden in ernstige tot zeer ernstige mate belemmerd door tekorten in hun executieve functies.

Sociaal-emotionele problemen

Ouders en leerkrachten vulden een genormeerde vragenlijst in om sociaal-emotionele problemen vast te stellen. De 19 vragen naar concrete gedragingen van de ouderlijst en de 18 vragen van de leerkrachtlijst meten drie soorten problemen: internaliserende problemen (angst, depressie), externaliserende problemen (agressie) en aandachtsproblemen (snel afgeleid, onrustig). Een totaalscore boven een bepaald punt wijst statistisch gezien op ernstige problemen die zeker aandacht behoeven.⁸ Onderstaande tabel geeft een overzicht van de uitkomsten, deze worden daaronder besproken.

Tabel 1: Scores ouders en leerkrachten voor sociaal-emotionele problemen: een + staat voor ernstige problemen een – voor geen ernstige problemen, scores ouders staan als eerste. Van kind 8 zijn er alleen scores van de ouders

<i>Kind</i>	<i>Internaliseren</i>	<i>Aandachtsproblemen</i>	<i>Externaliseren</i>
	O-L	O-L	O-L
1	- +	- +	- -
2	+ +	- +	- +
3	+ -	- -	+ +
4	+ +	+ +	+ +
5	+ -	- +	- +
6	- -	- -	- +
7	+ +	+ +	- +
8	-	-	-

Uit de scores van ouders is op te maken dat 5 van de 8 kinderen ernstige internaliserende problemen hebben, 2 kinderen hebben ernstige externaliserende problemen en 2 kinderen hebben volgens de ouders ernstige aandachtsproblemen. Een van de kinderen heeft alle drie de problemen (kind 4), 1

⁶ Dit zijn de regelfuncties in de hersenen die onder meer zorgen voor aandacht en concentratie, emotie-regulatie, planning, doelgerichtheid, in totaal werden er in het onderzoek 12 executieve functies gemeten.

⁷ Het leerrendementsquotiënt (LRQ) geeft aan in hoeverre een leerling geprofiteerd heeft van de jaren onderwijs die hij of zij doorlopen heeft. In het landelijke onderzoek werd een quotiënt van 67% als ondergrens gehanteerd, dat betekent dat iemand in eind groep 5 presteert op het niveau van eind groep 4. In andere onderzoeken wordt ook wel 75% gehanteerd.

⁸ Hierbij wordt de score van een kind vergeleken met de scores van een normgroep kinderen uit de algemene bevolking (vergelijk de bekende lengte- en gewichtscurves van kinderen, waarbij een score boven of beneden een bepaald punt duidt op een afwijking).

kind heeft internaliserende én externaliserende problemen (kind 3), 1 kind internaliserende problemen en aandachtsproblemen (kind 7) en 2 kinderen alleen internaliserende problemen (kind 2 en 5). De overige drie kinderen hebben volgens de scores van ouders geen ernstige sociaal-emotionele problemen (kind 1, 6 en 8).

Uit de scores van leerkrachten is op te maken dat 4 van de 7 kinderen ernstige internaliserende problemen hebben, 6 kinderen hebben ernstige externaliserende problemen en 5 kinderen ernstige aandachtsproblemen. Drie kinderen hebben volgens de leerkracht alle drie de problemen (kind 2, 4 en 7), 2 kinderen twee problemen (internaliserende én aandachtsproblemen [kind 1] of externaliserende én aandachtsproblemen [kind 5]) en 2 kinderen alleen externaliserende problemen (kind 3 en 6). Geen van de kinderen heeft volgens de scores van leerkrachten geen ernstige sociaal-emotionele problemen.

De scores van ouders en leerkrachten verschillen nogal. Leerkrachten zien beduidend meer problemen dan ouders met name op het gebied van aandachtsproblemen (5 tegen 2) en externaliserende problemen (6 tegen 2). Beide zien in ongeveer gelijke mate internaliserende problemen (bij 5 resp. 4 van de 7, maar niet bij dezelfde kinderen). Verschillen in gedragsbeoordelingen van ouders en leerkrachten zijn een bekend gegeven in de onderzoeksliteratuur. Hier kunnen zowel situatieverschillen (kind gedraagt zich thuis anders dan op school) en perceptieverschillen (ouder kijkt anders tegen aanwezige problemen aan dan leerkracht) een rol spelen. Het is bijvoorbeeld voorstelbaar dat aandachtsproblemen en externaliserende problemen op school meer opvallen omdat ze een belemmering voor het leren vormen. Kijken we naar de 6 kinderen van wie er ouder- én leerkrachtscores zijn, dan zien we dat ouders én leerkrachten bij alle 6 kinderen minstens een van drie soorten problemen als ernstig beoordelen. Bij 1 kind zien beiden alle drie de soorten problemen als ernstig (kind 4 in de tabel).

Leerkrachten konden tenslotte ook aangeven in hoeverre er mogelijk sprake was van aanwijzingen voor een psychiatrische stoornis, dit kon een officiële diagnose zijn uit de aanmeldingsgegevens, maar ook een inschatting op basis van deze gegevens of in de groep geobserveerde problemen.⁹ Bij 2 van de 7 kinderen bleek er geen aanwijzing voor psychiatrische problematiek, bij 1 kind was sprake van een autismespectrumstoornis in combinatie met agressief-opstandig gedrag, bij 4 kinderen was sprake van trauma in combinatie met hechtingsproblemen, met daarbij in 3 gevallen ook andere problematiek (zoals angst en adhd).

Meegemaakte gebeurtenissen en opvoedingsbelasting

Uit de ouders ingevulde vragenlijst met 15 stressvolle gebeurtenissen blijkt dat 4 van de 8 kinderen in het jaar voor de start bij Spijkerboor meer van die gebeurtenissen meemaken dan andere kinderen van hun leeftijd.¹⁰ Op een vragenlijst voor opvoedingsbelasting geven ouders aan bij 2 van 8 kinderen milde tot ernstige opvoedingsbelasting te ervaren. Dit laatste aantal is minder dan men zou verwachten, de veronderstelling is dat alle ouders opvoedingsbelasting zullen ervaren. Het zou echter kunnen dat ouders dat niet zo zien, hun kind heeft een probleem op school, thuis gaat het wel, ze doen immers hun best en hebben zelf geen hulp nodig. Wellicht ook willen ouders wel aanwezige opvoedingsbelasting niet kenbaar maken middels de vragenlijst, "je weet nooit wat er met je antwoorden gedaan wordt". Ook kan het zijn dat de gehanteerde lijst niet de juiste vragen bevatte.

⁹ Het gaat hier niet om een officiële indicatie voor een psychiatrische stoornis, maar om een typering van de problematiek, waarbij een leerkracht kon aangeven of er kenmerken van angst, depressie, adhd, oppositioneel-opstandig gedrag, autisme, hechtingsproblemen of trauma aanwezig zijn.

¹⁰ Weer in vergelijking met een normgroep kinderen uit de algemene bevolking, zie ook noot 8.

De vragen zijn vooral gericht op de ouder-kind relatie en minder op de last en sociale beperkingen die ouders vanwege de problemen van hun kind ervaren.

Ontwikkeling tijdens de boerderijperiode

Van 4 kinderen zijn er vervolgmetingen beschikbaar met de vragenlijsten. Voor 3 kinderen betrof dit een eindmeting. Zij verlieten Spijkerboor na een periode van resp. 5, 10 en 11 maanden en keerden allen terug naar het onderwijs (1 naar regulier voortgezet onderwijs en 2 naar speciaal onderwijs). Allen kwamen vanuit het regulier onderwijs naar Spijkerboor. Bij alle drie was in de periode voor Spijkerboor sprake van thuiszitten. Tijdens de boerderijperiode is er geen sprake geweest van thuiszitten. Er zijn weinig bezoeken afgelegd bij de school van herkomst, de “symbiose-tijd”. Bij 1 van de 4 leerlingen verliep dat volgens plan, bij een andere leerling was dit wel op gang gekomen, maar werd dit later vanuit de school stopgezet, 1 leerling had twee jaar thuisgezeten, contact was niet meer aan de orde en voor 1 leerling vond de school het contact niet wenselijk.

Onderstaande tabel laat de ontwikkeling van de 4 kinderen op de 9 door de vragenlijsten gemeten aspecten zien. Er is per aspect eerst bepaald of er op dat aspect bij aanvang op Spijkerboor wel of geen probleem was, daarna is gekeken of er een significante verbetering waarneembaar was.¹¹ In geval van “geen probleem” én geen significante verbetering wordt het functioneren van een kind als “positief stabiel” gezien (geen terugval), hetgeen eveneens als een gunstig resultaat wordt beschouwd. In geval van “wel probleem” bij aanvang én geen significante verbetering wordt het functioneren als “negatief stabiel” gezien (probleem bleef aanhouden). In de cellen van de tabel staat het aantal kinderen die in deze categorieën vallen. Op twee aspecten ontbreken er van 1 kind gegevens. Het aantal kinderen in het gearceerde gebied telt steeds op tot 4. Bij geen van de kinderen treedt er een terugval op. Deze wordt dan ook niet in de tabel benoemd.

Tabel 2. Ontwikkeling tijdens de periode op Spijkerboor voor 4 kinderen

<i>Aspect (informant)</i>	<i>Probleem bij aanvang</i>	<i>Significante verbetering</i>	<i>Positief stabiel</i>	<i>Negatief stabiel</i>	<i>Geen gegevens</i>
Executief functioneren (leerkracht)	4	2	0	1	1
Leerrendement (leerkracht)	1	2	1	0	1
Internaliseren (ouders)	3	1	1	2	0
Internaliseren (leerkracht)	3	0	1	3	0
Externaliseren (ouders)	2	0	2	2	0
Externaliseren (leerkracht)	3	0	1	3	0
Aandachtsproblemen (ouders)	1	1	3	0	0
Aandachtsproblemen (leerkracht)	3	1	1	2	0
Opvoedingsbelasting (ouder)	2	1	2	1	0

We kunnen uitkomsten in de tabel als 't volgt samenvatten:

- Op cognitief gebied ziet de leerkracht op beide aspecten (executieve functies en leerrendement) bij 2 van de 4 kinderen een significante vooruitgang, 1 blijft er positief stabiel op leerrendement, 1 blijft negatief stabiel op executief functioneren. Van 1 kind ontbreken er hier gegevens.
- Op sociaal-emotioneel gebied zien ouders over het algemeen iets meer gunstige resultaten (significante verandering of positief stabiel) dan de leerkracht, met name bij aandachtsproblemen.

¹¹ Hierbij wordt wel of geen probleem gedefinieerd door statistisch bepaalde afkappunten van de scores op de betreffende vragenlijst. Een significante verandering is statistisch bepaald middels de “reliable change index”.

- Op opvoedingsbelasting ervaren drie ouders een gunstig resultaat en blijft een ouder problemen ervaren (negatief stabiel).
- Op geen van de 9 aspecten is een significante terugval te constateren.

Op een andere vragenlijst waarin de leerkracht gevraagd worden terug te kijken naar het hele boerderijtraject wordt duidelijk dat er ten aanzien van de basisvaardigheden bij alle leerlingen vanaf het begin gewerkt wordt stapsgewijs weer tot leren te komen, bijvoorbeeld: “Van niet werken, naar werken met juf graag naast hem. Zelfstandig werken gaat op sommige dagen goed, andere dagen heeft hij fysieke nabijheid nodig”. En ook dat er weer zelfvertrouwen ontstaat, bijvoorbeeld: “Hij staat weer open om nieuwe dingen te leren. Meer zelfbewust en durft aan te geven als hij iets spannend vindt”; en dat de sociaal-emotionele problemen afnemen, bijvoorbeeld: “Van een jongen die gesprekken vermeed, praat hij nu terug als een volwaardige gesprekspartner met bijbehorende interesse voor de ander en kan hij beter benoemen wat hij leuk/mooi/grappig/stom enz.. vindt.” De leerkracht laat ook weten dat jeugdhulp in 3 van de 4 gevallen te weinig was of niet is opgestart. Ook ten aanzien van een van de ouders merkt zij op dat er door BGL “meer ruimte om bij te tanken was in plaats van 24/7 klaar te staan”.

Voor drie kinderen vulden ook ouders deze vragenlijst in. Zij zien ook een toename van het zelfvertrouwen, bijvoorbeeld “Is erg zelfverzekerd geworden”; en ook een vooruitgang in sociaal-emotioneel functioneren, bijvoorbeeld “Hij kan over zijn emoties vertellen en ze goed verwerken”. Onder het kopje “Totaal effect” merkt een van de ouders op: “Ik heb mijn kind weer terug zoals hij was voordat hij problemen ervaarde. Hij is weer zichzelf, gelukkig en zelfverzekerd. Hij heeft vertrouwen in de school gekregen, in medeleerlingen en in de juf.” Alle drie de ouders zijn het “helemaal eens” met de stellingen: “Het contact met de boerderij was goed”; “Men was er altijd voor mij als ik wat wilde vragen”; “Ik voelde me serieus genomen”; “Er was voldoende deskundigheid op de boerderij”. En allen zouden BGL Spijkerboor “beslist wel” aanraden als familie of kennissen met één van hun kinderen hetzelfde zouden meemaken.

Uitkomsten interviews

Uit de interviews kwamen verschillende thema’s naar voren die bij de onderzoeksvragen aansluiten.

Bijzondere kenmerken van BGL Spijkerboor

- Bijzonder is dat het Samenwerkingsverband het initiatief heeft genomen voor de pilot Buitengewoon Leren Spijkerboor. We kennen landelijk geen ander voorbeeld waar dit het geval is. Dit laat zien dat het Samenwerkingsverband de waarde van onderwijszorgarrangementen op de boerderij inziet en ook ziet dat er behoefte aan bestaat.
- Alle partners van de pilot onderstrepen voor de leerlingen die instromen het belang van professionaliteit op gebied van onderwijs in combinatie met professionele jeugdzorg
- Alle betrokkenen geven aan dat de pilot en het stroomschema voor de toeleiding van leerlingen bijzonder zorgvuldig en compleet is opgezet. Landzijde heeft in andere delen van Noord-Holland ervaring met het opzetten van pilots voor onderwijszorgarrangementen op de boerderij. Daar is de procedure minder gedetailleerd uitgewerkt. Voordeel van de zorgvuldigheid is de transparantie van het proces. Een mogelijk nadeel dat werd genoemd is dat het tot stroperigheid kan leiden.
- Er is in de regio weinig ander aanbod waar buiten de schoolcontext op een professionele wijze onderwijs en zorg worden gekoppeld. De pilot is uniek in de regio dat het gebruik maakt van de groene omgeving en de boerderij.

Ervaringen met de samenwerking

- Alle partners zijn bijzonder positief over de pilot en noemen specifiek de betrokkenheid van de partners, de openheid, onderling begrip en vertrouwen en ook het gevoel dat er samen wordt gezocht naar oplossingen voor leerlingen met ernstige problematiek. Iedereen ziet het belang van de pilot en de boerderij-omgeving voor de leerlingen die instromen.
- De medewerkers van de gemeente die meedraaien in de reflectiegroep geven aan dat dit hen veel inzicht geeft en begrip voor de leerkrachten, de ouders en de kinderen. Knelpunten in de uitvoering, bijvoorbeeld rond financiering worden gedeeld en kunnen zo snel binnen de organisaties worden uitgezet.
- Alle partners geven aan dat voor continuering iedereen moet meedoen: gemeenten, samenwerkingsverband, schoolbesturen en Landzijde. En dat alle partners financieel bijdragen

Leerpunten op gebied van samenwerking en toeleiding

- De instroom kwam langzaam op gang. Dat kwam deels omdat het aanbod bij een aantal scholen niet voldoende bekend was, deels omdat men nog zoekend was naar passende indicaties- en contra-indicaties, deels ook omdat men misschien te voorzichtig was bij de intake, de pilot mocht niet mislukken. De beoogde doelgroep moest werkenderwijs gevonden worden. Daardoor duurde het ook lang voordat de beoogde omvang (8 kinderen) bereikt was. Mogelijk dat ook het stroomschema in het begin het tempo er wat uithaalde.
- Sommige scholen wilden leerling plaatsen maar hadden zelf te weinig gedaan om leerling binnen de school voldoende te ondersteunen, dit dient dan eerste geprobeerd te worden.
- De zorgcoördinator van Landzijde was gewend initiatief te nemen binnen de BGL-projecten van Landzijde en contacten met externe partners zoals jeugdzorg te onderhouden. In deze pilot waar het initiatief meer bij het Samenwerkingsverband ligt zocht ze naar haar rol. Dat komt mede doordat de interne begeleider van de school van herkomst actief betrokken is en vaak nog contacten met jeugdzorg via de interne begeleider lopen. Het stroomschema werd in dit opzicht soms als “stroperig” ervaren.
- Er was aanvankelijk een aparte medewerker (orthopedagoog) voor de intake en voor de uitstroom. Dat werkte niet optimaal. Er is besloten elke leerling aan een vast iemand toe te wijzen die intake en uitstroom coördineert
- Criteria voor intake zijn verhelderd; met name dat bij de start ondersteuning vanuit jeugdzorg en een toelating speciaal onderwijs is aangevraagd.
- Het aantal deelnemers aan het MDO is teruggebracht: eerst waren beide orthopedagogen en coördinator van Landzijde en van het Samenwerkingsverband aanwezig. Nu is dat één van de orthopedagogen en één van de coördinatoren.
- Op bovenstaande punten is na gezamenlijk overleg het stroomschema verder aangepast.
- De samenwerking met jeugdzorg is niet altijd optimaal. Er zijn wachtlijsten in de jeugdzorg en hulpverleners veranderen van plek. Daardoor is de uitwisseling van informatie niet optimaal. Zo lukt het niet altijd de hulpverlener uit de jeugdzorg te laten deelnemen aan een MDO-overleg. De orthopedagogen van het Samenwerkingsverband gaan actiever regie voeren om ondersteuning te regelen bijvoorbeeld door inzet van psycho-educatie en denken ook na om bijvoorbeeld een dagdeel zelf op de boerderij aanwezig te zijn. Gelijktijdig aanbieden van jeugdzorg bij onderwijs wordt door alle partijen essentieel gevonden.

Doelgroep

Men is het erover eens dat het even zoeken was naar de juiste doelgroep. Oorspronkelijk was de pilot meer gericht op leerlingen die nog niet thuiszaten. Onderdeel van de pilot is de zogenoemde symbiosetijd: leerlingen gaan 1 keer per week nog naar school om het contact te onderhouden. Al snel werd duidelijk dat er vooral behoefte bestond aan de opvang van kinderen met complexe problemen en een moeilijke thuissituatie, die wellicht naar het speciaal onderwijs zouden kunnen, maar daar nog niet aan toe zijn. Kenmerken van deze doelgroep zijn hierboven al genoemd (op basis van de vragenlijsten). Op basis van de interviews kunnen we het volgende toevoegen.

- Het betreft voornamelijk leerlingen die één of meer perioden thuiszitten, met ernstige cognitieve én sociaal-emotionele problematiek (zoals hechtingsproblematiek), in combinatie met forse problemen op systeemniveau (gezin en ouders). Het didactische niveau is nooit de aanmeldreden om naar de boerderij te gaan. Wel dat je niet mee kan doen met de routines van instructie en het zelfstandig werken.
- Er is een groep leerlingen met traumatische ervaringen (volgens opgave leerkrachten 5 leerlingen) en een groep met vooral gedragsproblemen (2 leerlingen) en nog 1 twijfelgeval. Bij trauma's kan gedacht worden aan verlies, scheiding, verwaarlozing/huiselijk geweld. Beide groepen vereisen ieder een eigen aanpak.
- Er zijn ernstige tekorten op gebied van executieve functies, die ten grondslag aan de cognitieve én sociaal-emotionele problematiek. Terugdringen van deze tekorten in combinatie met de sociaal-emotionele problematiek in is een voorwaarde om weer tot leren te komen.
- De meeste leerlingen komen uit regulier onderwijs. Veel van hen passen in speciaal onderwijs (SO), maar kunnen vanwege hun sociaal-emotionele problemen nog niet functioneren in de daar gebruikelijke groepen van 12-15 leerlingen. Het SO kan wel een perspectief zijn, daarom wordt bij de start van het traject direct een toelaatbaarheidsverklaring aangevraagd.

Wat werkt er voor de leerlingen op de boerderij

Uit de interviews komen de volgende werkzame elementen uit de aanpak van Spijkerboor naar voren:

- De basis is de goede relatie die de leerkracht met een leerling heeft.
- De niet-schoolse setting en de groene omgeving (inclusief dieren) geven ontspanning en minder druk op het onderwijs, geven leerlingen de mogelijkheid "er even uit te stappen".
- Buiten zijn, fysiek aan de slag om onrust en drukte te verminderen (zeker als leerlingen 's ochtends uit het busje komen), het hoofd leeg te maken en daarmee het werkgeheugen te vergroten.
- Werken met dagplanningen voor onderwijs geeft structuur.
- Afwisseling van schools leren met leren bij activiteiten op de boerderij.
- Kleinschaligheid geeft ruimte voor individuele aandacht en maatwerk om aan te sluiten bij wat een kind nodig heeft, zowel wat betreft onderwijs als zorg. Leerlingen met traumatische ervaringen hebben bijvoorbeeld behoefte aan veiligheid, steun, troost, nabijheid en bevestiging. Leerlingen met gedragsproblemen hebben veel duidelijkheid nodig.
- Steeds gedrag ondertitelen: "ik zie dit, klopt dat" en steeds uitleg geven wat bepaald gedrag voor reactie oproept
- Steeds benoemen en bekrachtigen van positief gedrag, hierbij werkt ook een recent in gang gezet puntensysteem goed.
- Leerlingen steeds "peilen" en uitbarstingen voor proberen te zijn
- Werken aan de executieve functies en sociaal-emotioneel functioneren. Hierbij is ook een programma voor de sociaal-emotionele ontwikkeling ("Kwint") behulpzaam.

- Werken aan zelfvertrouwen en een goede werkhouding; dit zorgt ervoor dat leerlingen weer tot leren komen.
- Zodra leerlingen weer willen leren, kan gewerkt worden aan terugkeer naar school

Groepsgrootte

- De leerkrachten geven aan dat maximale groepsgrootte afhangt van de samenstelling van de groep en hoe snel de groep verandert. Sommige leerlingen vragen veel aandacht. De balans moet goed zijn. Er moeten niet snel na elkaar te veel wisselingen zijn. Dit geeft veel onrust.
- Door de extra groepsruimte is het mogelijk de groep te splitsen. Dit vergroot de mogelijkheden om in te spelen op de behoeften van de kinderen.
- Ook het aanstellen van een tweede leerkracht geeft meer mogelijkheden.
- Alles bij elkaar wordt de aanvankelijk geplande groepsgrootte van 8 kinderen werkbaar gevonden.

Relatie onderwijs en zorg

- Voor het samenwerkingsverband is de onderwijspoot essentieel. Er is ingezet om die optimaal vorm te geven. Eerdere ervaringen van het Samenwerkingsverband lieten zien dat het bij boerderij-educatie vaak “veel gras was, maar weinig klas”.
- Maar gezien de doelgroep is ook jeugdzorg essentieel, zowel vanuit de problematiek van de leerlingen als van het systeem. Daarom is jeugdzorg bij aanmelding ook een vereiste.
- Maar ook wordt hier een rol gezien voor de boer en de boerin en voor de jeugdhulp (die vanaf de start aanwezig dient te zijn), ondersteund en gecoördineerd door Landzijde. Eveneens wordt door de orthopedagogen gedacht aan extra inzet van henzelf op de boerderij, met ook mogelijkheid de ouders te begeleiden.
- Sommige ouders laten geen jeugdzorg toe, terwijl dit wel als gewenst wordt gezien om problemen structureel aan te pakken. Het wenkend perspectief van de onderwijszorgboerderij is voor sommige ouders de trigger om jeugdzorg dan toch maar toe te laten. In dat licht gezien is inzet van jeugdzorg positief voor gunstige resultaten op de lange termijn.
- Zorg en onderwijs zijn niet strikt te scheiden. Zorg is ook breder dan de inzet van jeugdzorg. Leerkrachten zien dat de meeste leerlingen (met name de traumagroep) nauwelijks aan onderwijs toe zijn en in het begin vooral rust en veiligheid nodig hebben om langzaam weer vertrouwen in eigen kunnen te krijgen om daarna weer aan leren toe te komen. Ook dat is een vorm van zorg.
- Het samenwerkingsverband wil ervoor waken dat de leerkracht niet te veel zorg op zich neemt (en daardoor minder tijd voor onderwijs heeft).

Betekenis onderwijszorgboerderij

- BGL heeft betekenis voor leerlingen die uitvallen of dreigen uit te vallen. Door de inzet van de onderwijszorgboerderij ontwikkelen veel leerlingen zich dusdanig dat ze weer kunnen instromen in een passende vorm van onderwijs. Leerlingen krijgen zo weer zelfvertrouwen en een maatschappelijk toekomstperspectief (richting school en werk). Het alternatief zou voor een deel van de leerlingen zijn dat ze niet weer naar school gaan en mogelijk richting dagbesteding gaan met een veel minder gunstig toekomstperspectief.
- BGL heeft ook betekenis voor de ouders van de leerlingen. Zie zien hun kinderen vier dagen naar een school gaan en merken dat ze er plezier in hebben. Dat betekent een enorme ontlasting van de ouders. Ze kunnen weer zonder problemen naar hun werk en ook maatschappelijk weer participeren. Ze voelen zich ontlast, kunnen zich ontspannen en zien weer perspectief.

Reflectie

Mag er verwacht worden dat inzet van jeugdzorg afneemt en is dat ook gewenst? En hoe kan jeugdzorg optimaal worden ingezet?

- Voorwaarde voor plaatsing bij BGL Spijkerboor is dat jeugdzorg wordt ingezet. De vraag is of het op de kortere termijn positief is om te streven naar afname van inzet vanuit jeugdzorg.
- De samenwerking met jeugdzorg loopt niet altijd optimaal. Dit heeft te maken met wachtlijsten, met wisselingen in personeel en de mate van betrokkenheid van de jeugdzorgmedewerker bij de boerderij. De vraag is hoe jeugdzorg en ondersteuning van het gezinssysteem zo optimaal mogelijk ingevuld kan worden, aansluitend bij wat leerkrachten in dit verband kunnen doen
- Als er voor de ouder aan jeugdzorg een stigma kleeft, kan zorg geleverd door of via de onderwijszorgboerderij als minder bedreigend en laagdrempeliger/passender ervaren worden, zeker in het begin. Dit zou ervoor pleiten om deze zorg op de boerderij proberen vorm te geven, bijvoorbeeld door de ureninzet van een orthopedagoog of schoolmaatschappelijk werk.
- De leerkracht is goed in het “ondertitelen” van gedrag en weet door bekrachtiging gewenst gedrag aan te leren. Door ouders dit te laten ervaren en hen hierin mee te nemen ontstaat een continuïteit van BGL naar de thuissituatie, hierdoor kan wellicht effectievere hulp worden ingezet en zwaardere vormen van jeugdzorg worden voorkomen.
- Op grond van deze overwegingen is het misschien helpend bij de “zorgpoot” onderscheid te maken tussen “formele jeugdzorg” en “informele jeugdzorg”. Het eerste betreft de door de gemeente gefinancierde jeugdhulp, het tweede ligt besloten in het pedagogisch handelen van de leerkracht in de groep, in de gesprekken met ouders en in de inzet van de boer(in). Het is van belang die twee te scheiden en op elkaar af te stemmen. Hierbij zou nog bekeken kunnen worden of die “informele jeugdzorg” inhoudelijk nog verstevigd kan worden, mogelijk door de coördinatie vanuit Landzijde, of door extra inzet van de orthopedagogen van het samenwerkingsverband. Hierdoor kan de gewenste combinatie van onderwijs én zorg toch gestalte krijgen als de formele jeugdhulp om wat voor reden dan ook niet meteen beschikbaar is; of als aanvulling op die hulp.

Hoe kun je onderwijs integreren met de specifieke boerderijenmerken?

- Op de boerderij lopen onderwijs en zorg in elkaar over. De vraag is of de activiteiten op de boerderij zoals schapen tellen, verzorgen van dieren, werken in de tuin en klussen nog beter kunnen worden gekoppeld aan onderwijskundige doelen zoals rekenen en lezen. En of het versterken van executieve functies niet alleen via de pedagogische en didactische aanpak kan plaatsvinden maar ook via boerderij-activiteiten.
- De leerkrachten geven aan dat de relatie met de ouders cruciaal is en dat er veel speelt in het gezinssysteem. Ze doen, naast het onderhouden van het contact, formeel niets met de ouders. Er is de wens wel meer met de ouders te doen en hen op de boerderij te laten komen en hen te laten ervaren wat er gebeurt. Ondertitelen en vergelijkbare technieken zouden ook aan ouders geleerd kunnen worden, geeft continuïteit in school- en thuissituatie. Ook signaleren ze dat hulpverlening thuis niet goed gaat en ouders soms ook heel terughoudend zijn om formele jeugdzorg toe te laten. De voorgaande genoemde suggesties zouden dan voorbeelden van informele jeugdzorg zijn die op zich al helpend kan zijn, maar ook de gang naar formele jeugdzorg kunnen faciliteren. Voor de verdere ontwikkeling van de kinderen na de BGL-periode wordt dat van groot belang gevonden.

Wat is de doelgroep en functie van BGL Spijkerboor?

- Veel leerlingen komen uit het regulier onderwijs zouden naar SO kunnen, maar zijn daar nog niet op hun plek vanwege de groepsgrootte daar. Nu vervult de onderwijszorgboerderij ook een functie als overgang. Is dat de gewenste rol?
- Nu wordt de onderwijszorgboerderij vaak pas ingezet als de problemen dusdanig zijn dat een leerling uitvalt. In de gesprekken kwam naar voren dat het wenselijk is het zorgondersteuning eerder in te zetten om grotere problemen en uitval te voorkomen. In de oorspronkelijke opzet was de inzet ook sterker gericht op het in een eerder stadium inzetten van Spijkerboor ter voorkoming van schooluitval. Is het gewenst dit weer op te pakken?
- Door bewuste of onbewuste selectie aan de poort lijkt de oorspronkelijke doelgroep uit beeld te zijn geraakt en wordt de groep kinderen die nu is ingestroomd vooral gekenmerkt door een traumatische voorgeschiedenis en forse problemen in de thuissituatie. Beide vormen een belemmering voor het leren. Daarom zal de aanpak, die zeker in het begin meer “zorg” elementen moeten bevatten, zowel formeel (jeugdhulp) als informeel (op de boerderij) en dientengevolge minder pure onderwijselementen kennen. Deze verhouding zal in de loop van de tijd gaan verschuiven als leerlingen meer tot leren komen. Op dat moment zijn ze vaak klaar voor een vervolgschool.

Wat is de meerwaarde boerderij omgeving en wordt de omgeving voldoende gebruikt?

- Meerwaarde van de boerderij die worden genoemd zijn het contact met dieren, de ruimte, het buiten zijn, de kleinschaligheid waardoor maatwerk mogelijk is en dat het en heel andere omgeving is dan die van de school van herkomst waardoor leerlingen minder in de stress schieten, beter te begeleiden zijn en ook ouders makkelijker hulp accepteren.
- Worden deze kwaliteiten voldoende benut voor zowel de cognitieve als sociaal-emotionele ontwikkeling? We hebben de indruk dat dit wat explicieter uitgewerkt kan worden in het programma, vooral om duidelijk te maken dat de boerderij-omgeving zorg én onderwijs kan dienen. Zie ook onze eerdere reflecties hierover.

Waar streef je naar? Maatschappelijke rendement naast leerrendement.

- Het lijkt goed om bij toekomstige besluitvorming de maatschappelijke waarde van de onderwijszorgboerderij te benadrukken en niet zozeer de inzet van jeugdzorg. Bedoeld wordt dan dat (1) leerlingen tijdens de periode op de onderwijszorgboerderij (met hulp) niet thuis zitten, maar weer naar een (boerderij)school gaan en (2) daarna doorstromen naar het onderwijs. Dat is niet alleen een winst voor hun persoonlijke groei, maar ook voor de maatschappij. Als de onderwijszorgboerderij er niet was is de kans groot dat een deel van deze leerlingen in zorginstellingen of dagbesteding terechtkomen. Dat kost de maatschappij meer. Ook ouders dragen door minder verzuim op het werk en het mogelijk voorkomen van persoonlijke malaise of ziekte waarvoor hulp gezocht moet worden bij aan minder uitgaven voor (geestelijke) gezondheidszorg.
- In een kosteneffectiviteitsanalyse (hier niet uitgevoerd) zijn dit vaak belangrijke indicatoren voor een geslaagde interventie (in dit geval BGL).
- Naast leerrendement voor de leerlingen kan hier van maatschappelijk rendement voor de leerlingen én voor hun ouders gesproken worden.

Hoe kun je de juiste balans vinden?

- Een uitdaging is om een balans te vinden tussen duidelijke protocollen en stroomschema en ruimte voor alle onderwijs- en zorgprofessionals om aan te sluiten bij ieder kind.

- Ook een uitdaging is om een balans te vinden tussen zo spoedig mogelijk starten met onderwijs en de noodzaak voor de doelgroep om eerst veiligheid en rust (geen druk) te ervaren en (zelf)vertrouwen te krijgen. En daarna gaandeweg meer te werken aan onderwijsdoelen.
- Ook het vinden van de balans tussen professionele ondersteuning op gebied van onderwijs en jeugdzorg is een uitdaging. Enerzijds wordt ingezien dat de leerlingen beide nodig hebben en dat dit moeilijk uit elkaar getrokken kan worden, anderzijds wordt de noodzaak gevoeld te verantwoorden dat het samenwerkingsverband onderwijs biedt en Landzijde de zorg (via de boerderij of het inschakelen van jeugdzorg). En dat men die grenzen bewaakt. Het eerder gemaakte onderscheid tussen informele en formele jeugdzorg kan helpend zijn om hier de juiste balans te vinden.

Wat is de rol van de school van herkomst?

- In de pilot BGL Spijkerboor is bedacht dat de school van herkomst goed aangehaakt blijft en verantwoordelijk is voor het uitnodigen van de ouders voor overleggen en soms ook voor contacten met jeugdzorg (als die al betrokken was). In de praktijk gaan veel leerlingen niet terug naar de school van herkomst. Ook hebben sommige ouders een problematische relatie met school. Wellicht kan per kind worden bekeken wat de meest passende aanpak is. Waarbij Landzijde of de leerkracht op de boerderij een centrale rol kunnen pakken bij het betrekken van de ouders. Ook zouden ouders eerder in het proces betrokken kunnen worden bij de boerderij.

Samenvatting en conclusie

We geven als samenvatting eerst kort antwoord op de onderzoeksvragen, daarna enkele algemene conclusies en sluiten af met enkele aanbevelingen.

Beantwoording van de vraagstellingen

1. Hoe wordt de samenwerking tussen de partners en de samenwerkingsstructuur ervaren. Wat levert het op en wat zijn de leerpunten

De samenwerking is goed, partners zijn naar elkaar toegegroeid en er is veel vertrouwen in elkaar en er is ook het gevoel dat er samen wordt gezocht naar oplossingen. Leerpunten lagen (1) op het vlak van de doelgroep (wat zijn passende indicaties- en contra-indicaties?), (2) op het vlak van de balans tussen onderwijs en zorg (wie is verantwoordelijk voor wat, gaat zorg niet ten koste van onderwijs?), (3) op het vlak van de samenwerking met Landzijde (wie doet wat wanneer?) en (4) op het vlak van het proces van toeleiding, begeleiding en terug geleiding (zoals verwoord in het stroomschema). Deze punten zijn in goed overleg opgepakt en aangepast.

2. Hoe loopt de toeleiding naar Spijkerboor? In een Stroomschema is een uitgebreide screening vooraf ontwikkeld. Wat zijn de ervaringen hiermee? Zijn er obstakels?

De toeleiding kwam wat trager op gang dan verwacht o.a. door onvoldoende bekendheid van het aanbod en het zoeken naar passende indicaties- en contra-indicaties. Het stroomschema werd in begin soms als stroperig ervaren, haalde het tempo eruit. Deze aanloopproblemen zijn opgelost. Alle betrokkenen vinden het stroomschema voor de toeleiding van leerlingen bijzonder zorgvuldig en compleet.

3. Leidt dit ook tot succesvolle plaatsingen? Wat zijn de kernmerken van de kinderen, hoe ontwikkelen zij zich, wat werkt er voor hen en hoe gaat het na terugkeer naar school?

Alle kinderen zijn thuiszitters. Ze kampen met ernstige sociaal emotionele problemen en tekorten in executieve functies in combinatie met forse problemen op systeemniveau. Daardoor kunnen ze ook niet in het speciaal onderwijs functioneren. Allen hebben een normale intelligentie. De meeste kinderen zijn wat betreft de basisvaardigheden gemiddeld genomen op niveau. De leerkracht ervaart bij aanvang meer sociaal-emotionele problemen dan de ouders. Bij 4 leerlingen zijn er gegevens over hun ontwikkeling. Bij deze kinderen zien ouders en leerkracht op een aantal aspecten positieve ontwikkelingen bij de cognitieve en sociaal-emotionele problemen die ze bij aanvang als ernstig ervoeren, ze ervaren geen terugval op de problemen die ze bij aanvang niet als ernstig ervoeren. Drie kinderen zijn uitgestroomd en één kind zit nog op Spijkerboor. Bij alle vier was voor Spijkerboor sprake van thuiszitten. De uitgestroomde kinderen keerden allen terug naar het onderwijs: 1 naar het regulier onderwijs, 2 naar het speciaal onderwijs. Bij geen van de kinderen was dit dezelfde school als bij aanvang. Een goede relatie tussen kind en leerkracht is de basis voor een succesvolle aanpak. De niet-schoolse groene setting, de afwisseling tussen onderwijs en activiteiten op de boerderij en structuur werkt voor deze kinderen. De kleinschaligheid geeft ruimte voor individuele aandacht en maatwerk om aan te sluiten bij wat een kind nodig heeft, zowel wat betreft onderwijs als zorg.

4. *Kinderen gaan na plaatsing één moment per week (terug) naar de school van herkomst om de binding met de school levend te houden. Houdt dit de binding met de school in stand en vergemakkelijkt of versnelt dit de terugkeer van het kind naar school?*

Gegevens over het contact met de school van herkomst in relatie tot de terugkeer naar school zijn bekend van de vier kinderen van wie er vervolgmetingen zijn. Slechts een van de uitgestroomde kinderen heeft volgens plan contact gehad met de school van herkomst. Voor een ander kind was dit aanvankelijk wel het geval, maar is dit door de school van herkomst stopgezet. Voor de twee andere kinderen was er geen contact. Er is geen uitspraak te doen of dit de terugkeer naar school versnelt. Het advies is per kind te kijken in welke mate de school van herkomst betrokken kan en wil blijven.

5. *Er wordt bij Spijkerboor gewerkt met een leerkracht en een leerkracht-ondersteuner op een groep van 8 kinderen. Wat betekent deze bezetting en groeps grootte voor het succes van BGL (vergelijk met andere BGL-pilots van 1 leerkracht op max 4 kinderen) of zijn er geen verschillen?*

De groeps grootte is geleidelijk toegenomen tot 7 kinderen. De ervaring is dat dit werkt nu er een extra ruimte is gecreëerd en de groep gesplitst kan worden; en als de samenstelling van de groep op orde is. Dat wil zeggen dat er niet te veel kinderen zijn die overmatig veel aandacht vragen of zorgen voor te veel negatieve dynamiek tussen leerlingen.

6. *Zijn er qua doelgroep vergelijkingen te trekken met het landelijke onderzoek?*

De doelgroep is grotendeels vergelijkbaar met die uit het landelijk onderzoek dat in de inleiding genoemd wordt. Het betreft kinderen die veelal thuiszitten (landelijk 73%) met complexe sociaal-emotionele problemen en ernstige tekorten op gebied van executief functioneren in combinatie met vaak forse problemen op systeemniveau. Het terugdringen van die problemen verbetert de werkhouding en het zelfvertrouwen van de kinderen, waardoor ze weer tot leren komen en voor het merendeel (landelijk 81%) weer naar een vorm van onderwijs kunnen. Een verschil is dat bij Spijkerboor alle kinderen van het reguliere onderwijs komen met een normale intelligentie, terwijl in het landelijke onderzoek een deel van de kinderen afkomstig is uit het speciaal (basis)onderwijs (54%) en ook veel kinderen een licht verstandelijke beperking hebben (38%). In het landelijk onderzoek gaat, net zoals bij Spijkerboor, 1 op de 3 kinderen terug naar het regulier onderwijs. In het landelijke onderzoek is er eveneens bij veel kinderen sprake van jeugdhulp voor (66%) en na de

boerderijperiode (56%). Dit lijkt iets minder dan bij Spijkerboor en kan met de ernst van problemen in de thuissituatie te maken hebben.

Enkele algemene conclusies

- BGL Spijkerboor is een aanpak voor thuiszitters die vanuit een gepercipieerde noodzaak met gedrevenheid en enthousiasme door het Samenwerkingsverband Zaanstreek is geïnitieerd, waarbij nauw samengewerkt wordt met Landzijde en de gemeenten Zaanstad, Oostzaan en Wormerland, ook in de financiering. Hierbij voelt het Samenwerkingsverband zich verantwoordelijk haar initiatief te doen slagen. Dit zorgde voor een sterke personele inzet met een uitgebreid protocol (stroomschema) waarmee transparant werd gemaakt hoe het proces van aanmelding tot terugplaatsing naar school moest lopen en wie bij welke stap betrokken moest worden.
- Alle partners zijn tevreden over de ontwikkeling van BGL Spijkerboor; er is vertrouwen, partners begrijpen elkaar en zijn naar elkaar toegegroeid. Alle partners vinden BGL belangrijk en er is een grote wens het project te continueren.
- BG Spijkerboor draagt bij aan het terugdringen van schooluitval. Leerlingen die instromen zijn thuiszitters en hebben complexe problemen waarbij er vaak sprake is van ernstige problemen in het systeem. Alle leerlingen gaan trouw naar de onderwijszorgboerderij, komen tot rust; krijgen er professioneel onderwijs en passende ondersteuning en de drie leerlingen die uitstromen gaan weer naar een school. Dit is niet alleen goed voor de verdere ontwikkeling van de kinderen, maar ook goed in maatschappelijk opzicht.
- Uit cijfers van het Samenwerkingsverband blijkt dat het aantal thuiszitters in de regio fors is toegenomen van 25 in 2019 tot 62 in 2023. Dit laat zien dat er behoefte bestaat aan passende onderwijszorg arrangementen om deze thuiszitters weer terug te leiden naar het onderwijs.
- Zonder een voorziening als Spijkerboor is er een grote kans dat een aantal leerlingen meer kostbare vormen van zorg nodig heeft.
- Verder zien we dat Spijkerboor ook belangrijk is voor de ontlasting van ouders en het creëren van een veilige thuissituatie. Beide zaken zouden we maatschappelijk rendement kunnen noemen. De grootste belemmeringen worden ervaren in de samenwerking en afstemming met jeugdzorg. Dit heeft te maken met wachtlijsten en onvoldoende aansluiting en continuïteit, gekoppeld aan een dringende noodzaak jeugdzorg wel in te schakelen om tot duurzame verbeteringen te komen.
- We zien dat bij het organiseren van het proces de inhoud wat achter bleef, of beter, dat deze werkenderwijs ontwikkeld moest worden. Die inhoud kan gezien worden als een beoogde doelgroep, die een bedoelde interventie (BGL) krijgt die tot gewenste uitkomsten moet leiden.
 - o De beoogde doelgroep leek men aanvankelijk een lichtere groep op het oog te hebben. Misschien wel thuiszitters, maar niet een groep kinderen die gelet op hun persoonlijke en gezinsachtergrond beschadigd is geraakt (veel trauma's), die qua werkhouding zodanig van het leren is afgeraakt dat het veel moeite kost om weer tot leren te komen, waardoor er meer zorg nodig is dan gedacht.
 - o Bij de interventie BGL had men vanaf de start een sterke onderwijscomponent in gedachten. Bij eerdere vormen van boerderij-educatie had het Samenwerkingsverband veel gras, maar weinig klas gezien. Dat veel tijd zou gaan zitten om voor het leren dysfunctioneel gedrag af te leren en functioneel gedrag aan te leren lijkt niet conform de verwachting. Hierdoor ontstond een spanningsveld tussen onderwijs en zorg en is het tot op de dag van vandaag zoeken naar een balans tussen die twee.

- Bij gewenste resultaten lag de focus op onderwijsresultaten: leerrendement tijdens BGL en weer naar school na BGL. De samenwerking met de school van herkomst zou dit moeten faciliteren. Wat kort door de bocht gezegd: Spijkerboor zou een niet al te lange time-out zijn in een schooltraject. Gaandeweg bleek het omgekeerde. Kinderen moesten na een periode van thuiszitten, vaak in een ontregelde gezinssituatie, eerst “landen”: tot rust komen, niets hoeven en dan langzaam weer een werkhouding en zelfvertrouwen krijgen die daarna het verder werken aan de basisvaardigheden mogelijk maakten. (Dit is overigens ook een bevinding uit het landelijke onderzoek.)

Aanbevelingen

- Zoek een balans tussen de focus op leerrendement en de focus op zorg. Vat hierbij zorg breder op dan de door de gemeente gefinancierde jeugdhulp. We typeerden die als “formele jeugdzorg”. Die is door wachtlijsten en wisselingen van hulpverleners niet altijd beschikbaar, maar wel een voorwaarde om weer tot leren te komen.
- Versterk daarom wat we “informele jeugdzorg” noemden: datgene wat leerkrachten kunnen doen in de dagelijkse omgang, wat de boer(in) daaraan toe kan voegen en wat er mogelijk ook door de orthopedagogen van het samenwerkingsverband gedaan kan worden. Hiermee kan het wachten op formele jeugdzorg overbrugd worden, want hierop wachten is geen optie. Ook kan eenmaal ingezette jeugdhulp hierdoor effectiever worden.
- Bekijk of hiervoor aanvullende scholing nodig is, bijvoorbeeld verdieping in achtergronden van trauma en hechtingsstoornissen en hoe hiermee in de klas om te gaan; mogelijk biedt ook traumasensitief onderwijs¹² handvatten of het werken via het competentiemodel van PI Research¹³.
- Ga na hoe de specifieke boerderijenmerken sterker in het leerproces verweven kunnen worden, niet alleen om weer tot leren te komen (waarbij bijvoorbeeld dieren rust kunnen brengen), maar ook als integraal onderdeel van het werken aan de basisvaardigheden, bijvoorbeeld door werkzaamheden op de boerderij of in het land in het lesmateriaal te verwerken. Op die manier komt er meer “gras in de klas”, wat juist voor deze kinderen kan bijdragen aan hun verdere ontwikkeling.¹⁴
- Neem bij de besluitvorming over continuering van BGL ook het maatschappelijk rendement voor kinderen en ouders in ogenschouw. Voor kinderen ligt dit in het mogelijk voorkomen van zwaardere en duurdere vormen van jeugdhulp, zoals residentiële of dagbehandeling. Ouders kunnen, doordat hun kinderen geen dag verzuimen, na lange tijd weer ongehinderd aan hun werk en eigen sociale activiteiten toekomen, waardoor ook de kans op gezondheidsproblemen afneemt.
- Verken verder op welke groep(en) BGL zich nog verder kan richten en in welke vorm, waardoor mogelijk langdurig thuiszitten voorkomen of sterk bekort wordt.

¹² Zie o.a. <https://www.traumasensitiefonderwijs.com/>

¹³ <https://www.piresearch.nl/>

¹⁴ In de aanpak van thuiszitters wordt ook wel gesproken van “ontwikkelrecht” dat bij deze groep boven “leerplicht” zou moeten gaan, zie <https://gedragswerk.nl/ontwikkelrecht/>.